

DOI 10.69085/ntf2025a011

**ОСОБЕНОСТИ НА СМЕСЕНАТА КНИЖОВНОЕЗИКОВА
ПРАКТИКА ОТ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК
ВЪРХУ ПРИМЕРА НА *МЪСЕЦОСЛОВЪ ИЛИ КАЛЕНДАРЪ
ВЪЧНЫЙ* (1840, 1842) ОТ ХР. СИЧАН НИКОЛОВ**

Найда Иванова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**ON THE SPECIFICITIES OF THE MIXED LITERARY
LANGUAGE PRACTICE OF THE FIRST HALF OF THE 19TH
CENTURY, AS EXEMPLIFIED BY H. SICHAN NIKOLOV'S
WORK *МЪСЕЦОСЛОВЪ ИЛИ КАЛЕНДАРЪ ВЪЧНЫЙ*
(1840, 1842)**

Nayda Ivanova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

najda@slav.uni-sofia.bg

The major objective of this article is to identify the principles of language mixing, as displayed in the prefaces of the two editions of *Месецослов или календар вечни* (1840, 1842) written by H. Sichan Nikolov. In this context, the significance of the contact linguistic approach for examining the texts written in the Slavonic Bulgarian period is outlined.

Key words: Slavonic Bulgarian period, Modern Bulgarian literary language, H. Sichan Nikolov, *Месецослов или календар вечни* (1840, 1842), principles of language mixing

В настоящата работа се проблематизират контактологично релевантните процеси, характерни за книжовноезиковата практика от първата половина на XIX в. Пристъпването към по-цялостни изследвания в тази област предполага уточняването на въпросите за типологическата характеристика на новобългарския книжовен език от разглеждания пе-

риод в структурно и функционално отношение и в този контекст – установяването на основните принципи на езиково смесване, което на свой ред дава възможност за определяне на структурния профил на конкретните текстове.

1. Обща характеристика на новобългарския книжовен език от разглеждания период

Печатната продукция от първата половина на XIX в. (която е продължение на предходното развитие от Паисиевата епоха) отразява последната фаза на структурното и функционалното трансформиране на книжовния език, представящ комплекс от взаимодействащи си книжовноезикови типове, в посока към създаване на единна интелектуализирана книжовноезикова норма на говорима основа.

На базата на състоянието на изследванията (вж. Иванова 2012: 141) може да се приеме, че през въпросния период се активират елементи от три езикови регистъра:

(а) черковнославянски тип, назоваван в литературата още като черковнославянско-руски (със среднобългарски компонент), или традиционен. Той съдържа спорадични български говорими и/или хибридни елементи, които не нарушават структурната му цялост. Историческата изменчивост на съставлящите подрегистри на дадения тип и свързаната с това необходимост от терминологично прецизиране при неговото дефиниране биха били предмет на отделно изследване. Затова тук се придържахме към утвърдилите се названия с уговорката за условността на подобно решение;

(б) книжовноезиков тип на говорима българска основа, при който по аналогичен начин преобладават особеностите на новобългарската говорима норма в съчетание с елементи от традиционен и/или хибриден произход;

(в) славянобългарски тип, при който взаимодействието между традиционни и говорими елементи, принадлежащи на системите в контакт, води до формиране на нов структурен профил – т.нар. трети код.

2. Методологически основи на анализа на езиковото смесване в писмената практика

Проблемът за методите на изследване на славянобългарската книжовноезикова практика подлежи на уточняване.

За историята на славянските книжовни езици, включително и на новобългарския, основополагащ обяснителен потенциал притежава

съвременната теория за славянските книжовни езици в нейната диахронна част, базирана на традициите на Пражката лингвистична школа (срв. общотеоретичните принципи на изследване на езиковата ситуация, а също така и на формирането на нормата и функционалните стилове на съвременния български книжовен език, възприети в ИНБКЕ и в Иванова 2012 (с посочената там литература), както и някои по-нови проучвания на А. Тошева за типологическата характеристика на славянобългарския език (Тошева 2013).

Същевременно в съвременната социолингвистика и лингвистична типология се развива теорията за смесения език въз основа на синхронното описание и систематизиране на смесени, най-често говорими, езици по света, формирани вследствие на контакти между езици от различни езикови семейства. Интерпретативните подходи в тази област са предмет на дискусии, но част от тях биха могли да имат принципна значимост при изследването и на смесените книжовноезикови типове в рамките на историята на славянските книжовни езици. По отношение на славянобългарския период евентуалното позоваване на термини, методологически принципи, както и на таксономични схеми, приети в теорията за съвременните неписмени смесени езици, изисква съществена реинтерпретация, съобразена с диахронния характер на изследваните явления, както и с тяхната книжовноезикова същност. С тази уговорка в настоящата работа ще бъдат използвани някои общотеоретични формулировки, отнасящи се до механизмите и типовете на езиково смесване в изследванията на Муйскен 2007 и Матрас 2003.

3. Предговорите към двете издания на *Календара на Хр. Сичан Николов*

Тъй като на настоящия етап не може да се направи по-цялостен преглед на контактологичните аспекти на смесената книжовноезикова практика, ще приведем един конкретен пример – двете издания на първата книга на Хр. Сичан Николов (1808 – 1889): *Мѣсецословъ или Календарь вѣчный* (1840, 1842)¹.

¹ Приносът на Хр. Сичан Николов в развитието на концепциите за новобългарския книжовен език може да бъде проследен в монографията на М. Мицкова, посветена на лингвистичните идеи в предговорите през Възраждането (Мицкова 2020: 52, 177, 127, 128, 138, 148, 168, 171, 174, 184, 188, 190, 212, 240, 272). По въпроса за участието му в превеждането на Библията вж. Иванова 2018 и посочената литература.

Ще се спрем на контактологично обусловените особености на *предговорите* към въпросните издания на Календара – *Къ вбѣченнымъ* (5 – 10) и *Къ читателемъ* (3 – 4).

В *Къ вбѣченнымъ* авторът изтъква решението си да прекрати дългогодишното пребиваване в чужбина, за да допринесе полза на единородните, мотивирайки издаването на Календара с любовта си към отечеството и готовността за безкористен труд за неговото благоденствие. В този контекст е подчертана нуждата от „добро възпитание и полезна наука“ като средство за формиране на новия тип просвещенска личност. Основната част от двата текста представя тезата, че човешкото благополучие и добронравие не зависят от зодиите, а от възпитанието и образованието. В този смисъл поради жанровата специфика на новия тип календар Хр. Сичан Николов е изправен пред противоречието между прокламираната от него просвещенска идеология, осъждаща езическите вярвания като неистинни, и включването на популярни забавни четива (които могат да бъдат тълкувани като свързани със суеверията). Във връзка с това авторът разграничава античното езическо наследство (т.нар. от него „добри зодии, орисници и др.“, останали от елините, към които се придържат всички просветени народи) от другите прояви на езичесвото (напр. Гръмовника), определени от него като неистинни (9 – 10).

Вторият предговор – *Къ читателемъ*, е значително по-кратък. Тук авторът директно пристъпва към въпроса за включените в Календара по настояване на читателите нови четива (*нѣколко мѣдрованіа и преданіа древныхъ*). В този контекст Хр. Сичан Николов препотвърждава и разбиранията си, изложени в първия предговор, относно ролята на възпитанието за утвърждаването на просвещенските морални ценности, основаващи се на християнските добродетели.

Двата текста са високи образци на паратекстуалния жанр на възрожденския предговор, в които се проявява филологическата образованост на автора. При обговаряне на основните понятия и категории на просвещенската идеология са използвани похвати на аргументативния дискурс, както и стилистични средства за постигане на експресивно въздействие в съответствие с реторическите норми на епохата; наблюдава се и подчертана интертекстуална връзка с евангелския текст чрез скрити, явни цитати и алюзии. Като цяло, начинът на интерпретиране

на ключовите теми предполага техният вербален израз да бъде съответстващ на книжовноезиков узус в напреднала фаза на интелектуализация, който е съобразен с вкусовете на формиращото се гражданско съсловие.

4. *Езикови особености на текстовете с оглед на отразените в тях типове смесване*

От гледна точка на принципите на езиково смесване тук ще бъде обърнато внимание на *морфосинтактичните* особености на всеки от контактуващите езици, реализирани в синтагматичен план (в подсистемите на глаголните и именните части на речта), които имат съществена роля за определянето на структурния профил не само на двата текста, но и по принцип (Матрас 2003: 155)².

4.1. Според езиковите му особености *първият предговор* може да бъде разделен на две части с оглед на употребените в него два регистра – на традиционна и на говорима българска основа.

4.1.1. *Черковнославянско-руският книжовноезиков тип* е представен в съдържателните сегменти, отнасящи се до мотивацията за издаването на книгата, авторовите възгледи за възпитанието и образованието, както и разсъжденията по отделни лингвистични въпроси (5 – 7). Като илюстрация ще приведем първото изречение от предговора:

Возлюбленіи Єдинородни, се и азъ приношѣ плодъ отечества, аки ѿ винограда первоплодствѣюща³: тогѡ ради аще гроздіе бѣдетъ ксисло, не поносите, і-акѡ нынѣ первѡ плодотворѣщѣ, но възырающе на горащѣю во мнѣ любовь отечества, помѡните рѣченное: ревность отечества снѣсть ма, і-аже и подвиже ма на сіе дѣло⁴.

Във въпросната част преобладаващо са отразени морфологичните (и лексикалните) особености на традиционния код (с минимални структурни модификации).

4.1.2. На свой ред *книжовноезиковият тип на новобългарска основа* е представен във втората част от предговора, съдържаща коментарите на Хр. Сичан Николов относно забавните четива в календара в контекста на просвещенските етически представи (7 – 10):

² Тук няма да бъдат разглеждани правописно-фонетичните особености, синтактичната оформеност, нито характеристиката на кохезионните средства на макротекстово ниво, които биха били предмет на отделен анализ.

³ Срв. Йоан 15:1 – 8.

⁴ Срв. Йоан 2:17; Псалтир 68:10.

Искахъ да притѣра на Календаро и нѣкои забавленіа (егленжета) засмѣшка на читателите, каквото: кой въ коя зодіа се е родилъ, какво щастіе (късметъ) ще има, колкѣ години ще живее, и каквы премеждіа ще му минатъ презъ главата, и дрѣги приказки стары подобны на тѣа. И понеже са темны от каде истината и не оудобовѣрливы, за това не дерзнахъ да пиша въ Календаро нищо такова, да не соблазна народо. Защото благополѣчіето челоувѣческо не зависи от зодіите, въ които се раждатъ, (и самыте зодіи не пребыватъ) но от доброто воспитаніе. Ако воспитатъ дѣтето родителите да живее от край въ страхъ божій, ако го възбранаватъ догдѣ е малко от дерзость, от псѣванъ или попържанъ, от кражба, от пѣанство, от празности (іосмалъци) и от дрѣги таквыя развращеніа, които са сичките корень на злополѣчіята (злыте късмете,) и ако го дадатъ от малко да навчи нѣждныте навки, които ще му потребѣватъ, когато достигне на возрастъ да е оукрашенъ сосъ нихъ, тога ще е таковъ челоувѣкъ междѣ челоувѣцыте, каквото шипокъ (тріандафилъ) въ градина, когато секій желае да померише (7 – 8).

Някои автори разглеждат наблюдаваната практика на последователно активиране на различни регистри като подвид на превключването на кодове. П. Муйскен я определя като **редуване на кодове** (alternational code-mixing, alternation), което дефинира като комбиниране на обособени структурно-лексикални цялости на два различни езика А и Б (Muysken 2007: 321 – 322, 332).

4.1.3. Освен разгледаните дотук контактни явления в рамките на *новобългарския книжовноезиков тип* във втората част от предговора се установява друг аспект на функционирането на граматичните морфемии, който, с уговорката за условността на подобно разграничаване, се проявява на нивото на синтагмата. На посоченото ниво *граматичните морфемии* взаимодействат с набор от формални маркери, означаващи определени *фонетични* и *словообразователни* особености на думата. Последните представят различни резултати от исторически процеси в контактните езици, които водят началото си от праславянския и старобългарския период, позволявайки експлицитното установяване на произхода на съответната лексема.

Следователно на посоченото ниво в разнообразни конфигурации се наблюдава смесване чрез активиране на словообразователни, фоне-

тични и морфологични елементи с различен произход в лексеми с различен произход. Контактните явления на разглежданото ниво имат продължителна предистория (Велчева 2001) и обхващат както книжна, така и говорима лексика.

В книжовноезиковата продукция от разглеждания период се установяват два основни типа взаимодействие:

(а) книжни по произход лексеми с традиционни фонетични и словообразователни особености се съчетават с български граматични морфеми, т.е. включват се в новобългарски или в хибридни конструкции;

(б) български говорими лексеми се съчетават с традиционни граматични морфеми или се явяват с книжно маркирани фонетични особености, свързвайки се с български граматични морфеми. Въпросният тип взаимодействие, който е средство за адаптиране на говоримата лексика към книжовноезиковата употреба чрез частична архаизация, не е представен в разглеждания текстов фрагмент, но примери за него се срещат в по-ранни съчинения от епохата (напр. в *Неделника* на Софроний Врачански – Ничева 1965).

Взаимодействията на посоченото ниво, които не изчерпват възможните конфигурации, имат за резултат формирането на хибридни лексеми и конструкции – *славянобългаризми*. За тяхното означаване, както и за процеса на формирането им въвеждаме работните названия *слети форми* и *сливане*.

Ако се върнем към втората част от предговора на първото издание на Календара, в нея се установява група лексеми с абстрактна семантика от традиционен произход. Някои от тях са включени в двойки контактни синоними с втори член лексема с български говорим произход (нерядко адаптиран турцизъм): *забавленіа* (*егленжета*), *щастіе* (*късметъ*), *злополѣжіа* (*злыте късмете*), *от празности* (*іосмалъци*) и др. Чрез тази разпространена през Възраждането практика се осъществяват определен тип трансформации в семантичната структура на лексикалните единици на формиращия се книжовен език (ИНБКЕ 1989: 319 – 320).

Част от въпросните лексеми, включително употребените извън синонимните двойки, съдържат формални словообразователни и фонетични маркери за книжен произход, реализиращи се в различни комбинации във всеки конкретен случай (срв.: ь > е: *темны*; ь > о: *да не соблазна, воспитаніе, Ако воспитатъ, ако го възбранѣватъ, на возрастъ*;

ɾ > er: от дерзостъ; дерзнахъ; sj > š: оукрашенъ сосъ нихъ; словообразователни модели: *благополъчіето* *человѣческо*, *оудобовѣрны* и под.

Във втората част на първия предговор черковнославянският фонетизъм и книжните словообразователни елементи се реализират най-често в лексеми с абстрактна семантика, които са адаптирани към морфологичната система на българския език (напр.: *да не соблазна народо*; *които са сичките корень на злополъчіжта* (*злыте късмете*). Подобни примери отразяват напреднала фаза в процеса на интегриране на черковнославянската и руската по произход абстрактна лексика в лексикалната норма на новобългарския книжовен език.

Същевременно относително рядко се наблюдават контактни явления на синтагматично ниво, предизвикващи промени във валентния потенциал на съответните части на речта вследствие на интерференция. Например в подчиненото условно изречение ... , *ако го възбранаватъ догдѣ е малко от дерзостъ, от псѣванѣ или попържанѣ, от кражба, от ꙗнство, от празности (іосмалѣци) и от дръги таквыѣ развращеніѣ...* може да се допусне, че рекцията на глагола *возбранавамъ* е резултат от определени междурегистрови взаимодействия. Фонетичният облик на префикса *воз-* (с рефлекс *ъ > о*) предполага връзка със съответствията в черковнославянския и руския книжовен език *возбранѣти* // *возбранѣть* (*что, кому*), които спадат към глаголите, претърпели вторична имперфектизация в българския книжовен език. Ако глаголът *возбранавамъ* беше запазил управлението, характерно за системите на произход, би следвало валентната му характеристика да бъде в съответствие с българския глагол *забранявам* – *какво, на кого*. В текста обаче именната фраза променя морфологичната си структура – *возбранявам кого от какво*.

Причината за подобно изменение би могла да е свързана с трансфер на управлението на синонимния глагол *запирам*. В това отношение заслужава внимание лексикографската дефиниция на осмото значение на глагола *запирам* заедно с приведения пример в *Речника* на Н. Геров, която представя моментно отражение на сложните отношения между семантични роли и синтактични функции на нивото на синтагмата. Вж. *запирамъ (да запрѣ)*: ... 8. *Възбрані-амъ нѣкому нѣчто: Който і-аде въ постъ блажно, духовникътъ го запира отъ причастіе* (Геров 1976: 102). (Срв. също и *възбрані-авамъ (да възбранѣ)* – *Запирамъ отъ нѣчто, забрані-амъ, не давамъ, не допускамъ* – Геров 1975: 181.) Процеси от

посочения вид имат периферно място в книжовноезиковата практика от разглеждания период.

Ако приемем тезата на Матрас, че един от факторите, влияещи върху процеса на заимстване, е свързан с относително по-голямата автономност на думата като езикова единица в сравнение с граматичната морфема (Матрас 2003: 157), бихме намерили едно от основанията за установените два контактни процеса на нивото на синтагмата. От една страна – част от абстрактната лексика с черковнославянски и руски произход е в преходна фаза на процеса на пълна адаптация, като хибридността на формите се определя от интегрираността им в новобългарската морфологична система в комбинация със запазването на фонетични и словообразователни маркери за разпознаемостта на техния произход. От друга страна, контактните явления на синтагматично ниво, които се свеждат до образуване на нови варианти в рамките на българския граматичен модел, или отклонения от него вследствие на морфологична интерференция в по-голямата си част постепенно биват маргинализирани в езиковата употреба.

Следователно в първия предговор наблюдаваме два типа смесена практика: (а) *редуване* на два регистъра: традиционен и новобългарски в рамките на макротекста, и (б) *сливане* – на нивото на синтагмата, основно в частта, отразяваща особеностите на новобългарския книжовноезиков тип.

4.2. Както беше посочено, **вторият предговор** има малък обем. Това обстоятелство позволява да се проследят само определени тенденции в смесената практика, чиято по-последователна реализация откриваме в съчиненията на други автори от разглеждания период.

По-надолу привеждаме целия предговор към второто издание, като за по-голяма прегледност разделяме текста на речеви сегменти, всеки от които е представен на нов ред и със съответния индекс.

(1) *Любезный Единородны!*

(2) *По желанію нѣкоторыхъ, приложихъ Календарю нѣколко мѣдрованіа и преданіа древныхъ, не вѣроатна, но писана забавленіа ради (егленце) читателей:*

(3) *Вы же вѣдите защо, не зависи челоувѣческое благополѣчіе и добронравіе отъ Зодій и проч: но отъ добраго воспитаніа.*

(4) *И да се роди нѣкой Естествомъ лѣкавъ и развращенъ но като се даде изъ дѣтства въ наѣченіи, и наѣчи онова, що ще да мѣ Е пот-*

ребно и дръгимъ полезно, кога прииде на возрастъ, тога и да го подстрека Естество Его на оубійство, или на предателство, клеветъ, завистъ, ненавистъ и проч: **//і-аже челоуѣкомъ оубо вредна, Богъ же мерзка сѣтъ://...**

(5) ... обаче кога има въ себѣ добро воспитаніе и полезна навка, ще мѣ быдатъ като два дверници⁵ (капици), кои не оставатъ никогда **//злѣ мысль дѣйствовать въ нѣмъ, совести обличающей Его о обязательствѣ Еже имѣетъ: при томъ ниже (и не, и даже не) нѣжды имѣетъ о таковомъ лѣкавомъ дѣлѣ, понеже доброе воспитаніе и полезна навка тво-/ ратъ Его благопотребна челоуѣчествѣ, того ради оуподобляется таковой дровъ прозабшемъ криво,// кое, ако се остави порасти і-акоже прозабе, не Е никомъ потребно, //развѣ огню//: аколи се пресади и окастри, става толкѣ благородно, щото ако Е плодовито, //плоды Его скѣпы сѣтъ//, аколи бесплодно, тога **/благопотребно на сотвореніе различныхъ дѣланій//**(с. 3 – 4).**

В текста се установяват няколко типа езиково смесване.

4.2.1. В сегментите (2), (3) и (4) се наблюдава преобладаваща тенденция към отразяване на морфологичните особености на българския говорим език в глаголния комплекс (срв. окончанията за сег. и бъд. време), докато именният комплекс включва най-често традиционни морфологични индикатори – срв. следните примери, в които съответните глаголни форми са подчертани с една черта, а именните форми – с две черти: По желанію нѣкоторыхъ, приложихъ Календарю... (2); не зависи челоуѣческое благополѣчіе и добронравіе отъ Зодій и проч: но отъ добраго воспитанія (3); И да се роди нѣкой Естествомъ лѣкавъ и развращенъ (4); като се даде изъ дѣтства въ навченіи ... (4); и навчи онова, що ще да мѣ Е потребно (4); кога прииде на возрастъ (4); тога и да го подстрека Естество Его на оубійство (4).

Конвергирането на българската морфологична подсистема на глаголния комплекс и традиционната морфологична подсистема на именния комплекс, което се проявява като тенденция в частите (2) – (4), определяме като **съединяване**. В относително завършен вид въпросният тип смесване се реализира в предговора към *Царственик или История болгарская* (1844), както и в повестта *Изгубеное дете или приключение весма приятно и полезно* (1844) от Кр. Шмид в превод на Хр. Павлович.

⁵ Аллюзия с Йоан 10:3.

4.2.2. На свой ред в края на сегмент (4) от предговора се обособява един несамостоятелен в синтактично отношение компонент (подчинено определително изречение), който се отличава с хомогенна традиционна граматично-лексикална оформеност: *i-аже челоуѣкомъ оубо вредна, Богъ же мерзка сѣтъ*.

Подобни примери се наблюдават по-често в последния пети сегмент на текста, където в рамките на новобългарския книжовноезиков тип във функцията му на основен регистър също се установяват синтагми или изреченски структури от ранга на простото изречение в състава на сложното, характерни за традиционния регистър, означени с удебелен шрифт. В контактологията посоченото явление се определя като превключване на кодове чрез **вместване** (insertional code-mixing) и се проявява в употребата на отделни езикови цялости на езика Б в рамката, конституирана по правилата на изходния език А (Муйскен 2007: 320).

Въпросното контактно явление наподобява посочената по-горе практика на редуване на кодове, но в случая двата контактни регистъра са представени в различна степен на структурна самостоятелност. Примери за вметване се установяват в различни съчинения от епохата, например във *Филологическо предуведомление към Болгарска граматика сега първо сочинена* (1835) от Неофит Рилски, *Приключения Телемаха сина Одисееваго* (1845) от Фр. Фенелон (1845) в превод на П. Пиперов и др.

4.2.3. Същевременно във втория предговор паралелно се наблюдават случаи на хибридизация в резултат на **сливане**, каквито бяха установени и в първия предговор. Срв. например употребата на лексемата *возрасть* (4). В руския език от XVIII в. са фиксирани колокациите *в возрасте* (*быть*), *в возрастъ* (*приходить*) – съм, ставам възрастен (Сорокин, ред. 1988: 26). Съответстващите български конструкции са описани у Н. Геров: *на възрастъ, на връсть* – срв. *Стигнѣлъ на връсть, дошѣлъ на връсть* (Геров 1975: 160, 187). В конкретния пример лексемата *возрасть* е употребена в аналитична конструкция, управлявана от предлога *на*, който на свой ред е управляван от българския глагол *приида*, но е запазила традиционния си фонетизъм (Геров 1977: 271): *кога прииде на възрастъ*.

И във втория предговор се установяват отделни случаи на хибридизация, представлящи отклонения от новобългарския граматичен модел. Срв. например сегмент (2): *По желанию нѣкоторыхъ, приложихъ*

Календарю нѣколку мѣрованіа и преданіа древныхъ, не въроатна, но писана забавленіа ради (егленце) читателей. Глаголът *приложа* във въпросния сегмент има черковнославянско и руско съответствие *приложити/приложить* (что, чему). Окончанието за аорист -х е общо за българския и черковнославянския език, но стилистичната употреба на въпросната форма отговаря на нормата на българския език. Именните фрази, които глаголът управлява, са в съответствие с черковнославянската морфологична норма.

Изключение прави фразата със синтактична функция на пряко допълнение с предпоставен квантификатор: *приложихъ ... нѣколку мѣрованіа и преданіа древныхъ, не въроатна, но писана забавленіа ради (егленце) читателей.* Във въпросната фраза двете съчинително свързани съществителни с традиционен произход са употребени в българска обща форма за ср. р. мн. ч. (на която съответства черковнославянската форма с окончание за квантитативен генитив -і-й). Същата фраза е разширена с атрибутивна съчинителна конструкция *не въроатна, но писана...*, която може да се определи като хибридна, доколкото черковнославянското генитивно -ыхъ е стопирано от съществителната фраза като опора на разширението, но вместо българското окончание на прилагателните за именит.-винит. пад. мн. ч. -и е употребено черковнославянското окончание за именит.-винит. пад. мн. ч. -а.

На свой ред в примера *като се даде изъ дѣтства въ навченіи* (4) обстоятелственият детерминатор е предаден в съответствие с руската норма (*изъ дѣтства*). По отношение на предложната конструкция *въ навченіи* се наблюдава несъответствие с руската морфологична норма, доколкото става дума за колокацията *отдать, отдатьсѣ в научение* (Петрова, ред. 2004: 89). В конкретния пример предложната конструкция е управлявана директно от глагола *дам*, което предполага избор на аналитична форма (съвпадаща с акузативната такава в руския език). Употребената в предговора локативна форма не е в съответствие с нормите на нито един от двата контактни езика. Също така като хибридна структура би могло да се определи съчетанието на българска форма за сег. вр. + инфинитив: *ако се остави порастти*.

Следователно предговорът към второто издание *представя смесен книжовноезиков тип*, в който се комбинират три типа смесване – т. нар. *съединяване, вместване и сливане*.

Извод

Двата предговора към *Месецослова* на Хр. Сичан Николов, издадени с разлика от две години, отразяват динамиката на книжовноезиковите процеси от късния славянобългарски период. Поради популяризаторския си характер текстовете фиксират в по-спонтанен вид определени тенденции в книжовноезиковото развитие, някои от които остават извън вниманието на филологическата мисъл от епохата (отчасти и до днес), но които в конкретния исторически момент са свързани с ключови функционални трансформации на книжовния език по пътя му към стандартизация.

В частност езиковите особености на предговорите налагат въпроса за причините, поради които в един текст от 1840 г., отличаващ се със сложна реторическа оформеност, в който се обговарят ключови аспекти на просвещенската идеология, при това – в рамките на един и същ жанр, се употребяват различни в структурно-типологическо отношение книжовноезикови типове. Всъщност начинът на тяхното активиране в текстовете отразява последната фаза на *функционално изравняване* между преобладаващия книжовноезиков тип на говорима основа и конкуриращите го регистри⁶.

Дублиращият статус на неосновните регистри е в противоречие с правилата за редуването на кодовете в зависимост от типовете комуникативна ситуация и целите на участниците в нея. В двата текста е представена крайната фаза от продължилата няколко десетилетия тенденция към активното преобразуване на троичната регистрова в единна структура чрез асимилиране на двата неосновни регистъра. В предговорите на Календара спорадично се проявяват все още разпознаваемите връзки между предаваното съдържание и езиково-стилистичните и прагматичните конвенции за неговото изразяване в езиците източници. Установената тук употреба на традиционния и на смесения регистър от просвещенски тип е израз на затихващата им роля за формиране на определени стилови норми⁷.

⁶ Срв. например случаите на предаване на аналогично съдържание с помощта на различни регистри в двата предговора. Първо издание: *Искахъ да притвърна на Календаро и нѣкои забавленіа (егленжета) засмѣшка на читателите, (...)*. Второ издание: *По желанию нѣкоторыхъ, приложихъ Календарю нѣколко мѣдрованіа и преданіа древныхъ, не вѣролтна, но писана забавленіа ради (егленце) читателей*.

⁷ Въпреки че не е предмет на анализ в настоящата работа, тук специално внимание заслужава синтактичната оформеност на предговорите, особено на сегментите,

Същевременно особеностите на двата текста дават основание да се обособят няколко типа на смесване, прилагани в книжовноезиковата практика от славянобългарския период: *редуване*, *вместване*, *съединяване* и *сливане*.

Предварителните наблюдения позволяват да се допусне, че разглежданите тук принципи на смесване се активират в текстове или текстови сегменти, принадлежащи към всеки от трите книжовноезикови типа. Вследствие на това при определянето на принадлежността на даден текст към съответния книжовноезиков тип са от съществено значение *интензивността* и *обхватът* на различните типове смесване. Противно на привидната представа за несистемност и ненормираност, взаимодействието между последните има стабилизиращ ефект върху писмената практика. В съответствие с особеностите на езиковата ситуация, както и с типологическата характеристика на българския книжовен език, зададена в периода от последните десетилетия на XVIII в., въпросното взаимодействие протича в посока към конвенционализиране на онези резултати от езиковия контакт, които утвърждават говоримата основа на книжовния език в нейния интелектуализиран вид. Формулираните тук изводи подлежат на по-нататъшно коригиране или прецизиране, след като бъдат направени допълнителни изследвания в така очертаната област.

ЛИТЕРАТУРА

- Велчева 2001:** Велчева, Б. Дамаскините от XVII век и началото на новобългарския книжовен език. [Velcheva, B. Damaskinite ot XVII vek i nachaloto na novobalgarskiya knizhoven ezik.] // *Paleobulgarica* // *Старобългаристика*, № 4. София: Кирило-Методиевски научен център при Българската академия на науките, 2001, 64 – 81.
- Иванова 2012:** Иванова, Д. *История на новобългарския книжовен език. Лекционен курс*. [Ivanova, D. Istoriya na novobalgarskiya

написани в съответствие с новобългарския и със смесения книжовноезиков тип. Отдалечеността от народните наративни модели, а също така от „проложния стил“, характерен за дамаскините и оформеността на двата текста според просвещенските реторически правила, потвърждава достигната напреднала фаза на интелектуализация. В светската литература тя се проявява чрез възпроизвеждането на основни просвещенски синтактични модели (имащи своя генезис в черковнославянския синтаксис), но в новобългарска езикова форма.

- knizhoven ezik. Lektsionen kurs.] Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2012.
- Иванова 2018:** Иванова, Д. Новобългарските преводи на старозаветната книга Битие през XIX век (с оглед на славянската традиция). [Ivanova, D. Novobalgarskite prevodi na starozavetnata kniga Bitie prez XIX vek (s ogled na slavyanskata traditsiya).] // *Славянска филология*, т. 26, София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2018, 129 – 140.
- ИНБКЕ 1989:** *История на новобългарския книжовен език*. [Istoriya na novobalgarskiya knizhoven ezik.] (Георгиева, Ел., Жерев, Ст., Станков, В. (отговорни редактори). София: Издателство на Българската академия на науките, 1989.
- Матрас 2003:** Matras, Y. Mixed language: Re-examining the structural prototype. // *Theoretical and Empirical Advances. The Mixed Language Debate* (Ed. by Yaron Matras and Peter Bakker). *Trends in Linguistics. Studies and Monographs*. Vol. 145. Gruyter Mouton, 2003, 151 – 175.
- Мицкова 2020:** Мицкова, М. *Възрожденските представи и концепции за книжовен език в предговорите от 20-те до 70-те години на XIX век*. [Mitskova, M. Vazrozhdenskite predstavi i kontseptsii za knizhoven ezik v predgovorite ot 20-te do 70-te godini na XIX vek.] Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2020.
- Муйскен 2007:** Muysken, P. Mixed codes. // *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication* (Ed. by Peter Auer and Lu Wei), *Handbooks of Applied Linguistics*, Vol. 5. Gruyter Mouton, 2007, 315 – 339.
- Ничева 1965:** Ничева, К. *Езикът на Софрониевия „Неделник“ в историята на българския книжовен език*. [Nicheva, K. Ezikat na Sofronieviya „Nedelnik“ v istoriyata na balgarskiya knizhoven ezik.] София: Издателство на БАН, 1965.
- Тошева 2013:** Тошева, А. Структурно-функционален статус на славянобългарския език („История во кратце о болгарском народе славенском“ на йеросхимонах Спиридон). [Tosheva, A. Strukturno-funktsionalen status na slavyanobalgarskiya ezik („Istoriya vo kratse o bolgarskom narode slavenskom“ na yeroshimonah Spiridon).] // *Езици на паметта в литературния текст. Доклади от годишна конференция на Факултет по славянски филологии в СУ „Св. Климент Охридски“*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013, 541 – 547.

РЕЧНИЦИ

Геров 1975: Геров, Н. *Речник на българския език.* [Gerov, N. Rechnik na balgarskiya ezik.] Част първа, София: Български писател, 1975.

Геров 1976: Геров, Н. *Речник на българския език.* [Gerov, N. Rechnik na balgarskiya ezik.] Част втора, София: Български писател, 1976.

Геров 1977: Геров, Н. *Речник на българския език.* [Gerov, N. Rechnik na balgarskiya ezik.] Част четвърта, София: Български писател, 1977.

Петрова, ред. 2004: *Словарь русского языка XVIII века.* [Slovar' russkogo yazyka XVIII veka.] Вып. 14 (гл. ред. З. М. Петрова), Санкт-Петербург: Наука, 2004.

Сорокин, ред. 1988: *Словарь русского языка XVIII века.* [Slovar' russkogo yazyka XVIII veka.] Вып. 4 (гл. ред. Ю. С. Сорокин), Ленинград: Наука, 1988.

ИЗТОЧНИЦИ

Мѣсецословъ или Календарь вѣчный: Сбранъ отъ различни дръги, оукрашенъ сосъ много назначеніа потребны секомъ чловѣкъ, и изданъ на Болгарски за потреба на єдинородныте отъ Христодѣла К. Х. Сичанъ Николовъ. Въ Бѣкърещъ. Въ Типографіата на Захаріа Каркалеки и сына єго. 1840.

Мѣсецословъ или календарь вѣчный. Сбранъ отъ различни дръги, оукрашенъ сосъ много назначеніа потребны всѣкомъ чловѣкъ, и изданъ на Болгарски за потреба на єдинородныте, сосъ иконыте на седьмте Планеты и дванадесетьте Зодіи отъ Христодѣла К. Х. Сичанъ Николовъ. Изданіе второ. Въ Бѣкърещъ. Въ Типографіата на Захаріа Каркалеки и сына єго. 1842.